

„... szóval négy éve egy kis veréb elvállalta a gesztenyefákról a Vízivárosi Verebek FC edzői tisztségét, s Leao segített neki. A többi tudjátok, Némó III. az ő unokája volna, vagy micsoda! (Tandori Dezső)

„... Felemeltem franciáknak s kiabáltam,  
Hogy én magyar vagyok, mifene más?”

(Márai Sándor: Mint a hal, vagy a néger)

Mándy Iván másik ifjúsági regényére is történt utalás: „Nottingham Erdejének csapata! Robin Hood emléke derengett föl...” (kiemelés tőlem — N. I.)

Hamvas Béla gyönyörű minitúr novellát írt az eperről, az abban foglalt metaélménnyel találkozhatunk az újabb *Gombfocikönyvben*: „Epret ettünk, ez engem Zamárdira emlékeztetett. Talán az eper volt az a többlet, Minyutti iránti szeretetem, amit át tudtam adni a fiúknak.”

\*

Az *Új Nagy Gombfocikönyvet*: mérkőzéseit, tabelláit s táblázatait sokféleképpen lehet forgatni, értelmezni. Tudósításaiból fordulatokat, színeket — ízeket sportújságírók is meríthetnek, „profitól” tanulhatnak mesterséget.

A gombfocizó gyermekek öröme, a játszani el nem felejtett nagyok kedvére való e könyv. Nékik ajánlom. S kikre tarozhat még Tandori e műve? Kevesekre. Akik beérik a töredékszépséggel. Hisz az író új könyve különféle műfajú ópuszai mellett, árnyékukban született. Egy költői napló kihullt lapjairól menteget át megkapóan szép sorokat: részletekbe, tudósításokba, játékmedvék és tárgyak párbeszédeibe ékelődött vallomást. Akiknek ez a „kevés” is elegendő, nekik szintén ajánlom Tandori Dezső könyvét, jóllehet előre tudják, hogy a mű számos oldalán nem azé az érdem, aki írta, hanem azé, aki játszhatott.

A kispadon a nagy Johann Cruyff ül. Talán éppen a harmadik gombfocis könyvre gondol, vajon ő lesz-e még benne szereplő? — mindegy már, ha egyre távolabb kerül is a pályától, a kérdést és a választ ismeri:

„De hát akarhat-e kevesebbet az ember? Mint hogy örökké? Örökké meglegyen az, ami jó és szép, akit és amit szeretünk, legyen itt velünk, tehessünk meg érte mindent. Ennél kevesebbet nem akarhatunk.”

NÉMETH ISTVÁN PÉTER

## Filozófia, műfaj, valóság

POSZLER GYÖRGY: FILOZÓFIA ÉS MŰFAJELMÉLET

Van esztétikán túli esztétika? Avagy lehet-e arról tanulmányokat írni, ami nincs, vagy aminek a léte kétséges? Esetleg belátható az egyszerű, az egyedi létezésében a különös és az általános léte?

Poszler is kérdésekkel kezdi: „... mi a műfaj, és hogyan létezik?” vagy „Csak az egyedi mű létezik?” A válasz az olvasó türelmetlenül (s ismét csak kérdés formájában) fogalmazza meg: A valóság egyre mélyülő bugyraiban lehet ilyesmivel foglalkozni? Amikor Magyarországon a pauperizmus a régi marxi jóslatokat idézi, amikor az átlagbér (átlagcsaládot tekintve) a hivatalos létminimum alá süllyedt, amikor 1988-ban (Poszler könyvének megjelenésekor) ezt is megadóztatjuk? Ennyiben tényleg lehetetlen dologra vállalkozik a szerző, hiszen ha *inter arma silent musae*, akkor manapság, amikor évente háborús veszteségeket élünk meg, aligha tűnik célszerűnek a műfajok létét kutatni, Hegel s főként Lukács György életművében pedig talán még kevésbé. Mindkét szellemóriás sokat mond a mának, de éppen műfajelméletükben keressük rólunk szóló mesét?

Mondhatnánk, hogy ha kétséges a műfaj különös léte, úgy kétséges az átlagcsalád, az átlagbér léte is, hiszen konkrét, egyedi családok konkrét (bár adóval elvont) bére létezik. De ez nem igazán érv. Főlemlíthetjük viszont, hogy Nicolai Hartmann a II. világháború féktelen tobzódása közben dolgozott esztétikáján, vagy hogy Ingarden ugyanakkor Lvovban (Lembergben?) Arisztotelész *Poétikáját* fordítja. Igazán meggyőző érveket azonban akkor kapunk, ha forgatni kezdjük Poszler művét. A hegeli rendszerről írva akarva-akaratlan annak kritikáját adja. Hegel rendszerében az esztétika alárendelődik a logikának, Poszlerében viszont a mű logikai rendszere esztétikai jelentést kap: az olvasó előtt fokozatosan kibomlik a szinte zenei komponáltság — fölidézve Wittgenstein *Logikai-filozófiai értekezésének* szerkesztését. Ez a zeneiség nemcsak érzelmeket, hanem jelentést is hordoz, így a negatív dialektika tagadásává emelkedik. Adorno a műben, a zenei kifejezésben keresi az értelmet, itt viszont a racionalitásban tárul föl a zeneiség. Ezzel függ össze az olvasás, a befogadás: ezt a könyvet nem lehet az elején kezdeni, hanem először forgatni, nézegetni kell. Elsajátítani nyelvezetét, egyedülállóan rövid mondatait. Talán ezek a mondatok a kottafejek, melyekből összeáll a partitúra. De ahogy csak az tud partitúrát olvasni, aki ismeri annak „nyelvét”, úgy kell fokozatosan megtanulni ezt a poszleri nyelvet is. Ezek után kezdhethetjük meg a hegeli mintán fölépített szerkezetet tanulmányozni.

Az akadémiai értekezésnek szánt munka végső soron deduktív, bár ez már a jelzett „zeneiség”-ből is egyértelműen következik. Maga a szerző ugyan a hegeli dialektikának megfelelően fölméri mind az indukció határait, mind a dedukció csapdáit. Felfedi Hegel történeti-áltörténeti bevezetésének buktatóit (építészet, képzőművészet — zene, költészet) éppúgy, mint Staiger triádjának logikai szépségében rejlő lehetetlenségét. Noha Staiger emberi magatartástípusokhoz köti műfaji rendszerét, rá is igaz, hogy „a filozófiai ihletű rendszeresztétikák csak körvonalakat adnak”.

Poszler mégis levezet, dedukál. Levezeti Kantból Hegelt, Hegel logikájából a műfajelméletet, Hegelből Lukácsot, Lukács történetfilozófiájából annak műfajelméletét, sőt a később írt *Ontológia* szerkezetéből levezeti a *Különösség* esztétikai prolegomena-jellegét. Végezetül az általános, elméleti bevezetésből dedukálja a konkrét, gyakorlati befejezést.

Ez a deduktív módszer erejét is adja egyben: az általánosból és elvontból a konkrétéhoz való jutás; a konkretizáció igazi hiánycikk mai világunkban. Hiánycikk az elméleti-tudományos szférában éppúgy, mint a gyakorlati-politikai életben, noha aligha érthető vagy magyarázható, hiszen Marx már az első Feuerbach-tézisben kifejti ide is vonatkozatható álláspontját. Az objektum vagy szemlélet formájában fölfogott valósággal összefüggésben elengedhetetlennek tartja a szubjektumot, tehát az érzéki-emberi tevékenységet, másképpen gyakorlatot. Ebből következően a megismerés — legyen induktív vagy deduktív módszerű alapvetően — mindkét metódust magába ötvözi, akár tudományos, akár művészi megismerésről legyen szó.

A művészi megismerésben szerves egységre olvad a két módszer. Ez a gondolatmenet tükröződik Hegelnek az epikai totalitással kapcsolatban kifejtett, logikailag-rendszertanilag igazolt, de művészileg-esztétikailag igazolhatatlan megállapításai-ban is.

Poszler György Lukáccsal összefüggésben is törekszik a konkretizáció előbbieken felvetett motívumait alkalmazni: az igen elvont elméleti konstrukciók elemzését és kritikáját mélyen áthatják szerzőnk elemzésében az érzéki-emberi mozzanatok. A szinte aforisztikus mondatok mögül előbukkan Lukács György közismert töprengő, elgondolkodó, mély emberi tartalmakat hordozó alakja, a rendkívüli feladatot vállaló tudós gondolkodóé, aki egyszersemind látja a rendkívüli feladat teljesíthetlenségét is. A be nem fejezett életmű ezen motívumára remek érzékkel figyel föl Poszler, amidőn Lukács György lírai beállítottságának és teoretikus hajlamának szinte romantikus konfliktusát mutatja be. Nem egyszerű konfliktus ez, hiszen mindkét alkati sajátosságra, tudósi attitűdre jellemző, hogy nem tud tisztán megvalósulni, így egymással kompenzálja és egymáson temperálja magát. „Így lesz a tisztán meg nem valósult lírából lírizáló teoretikusság, a tisztán meg nem valósult teóriából teoretizáló líraiság.”

Valószínűnek látszik, hogy ebben a képletben kell keresnünk Lukács György egész

életművének titkait. Ez a kettősség a titka a sokszor és sokak által bírált művészi ízlésének, esztétikai vonzódásainak, de ez a titka az esszé iránti vonzalmának is. Ha esszéírói sajátosságait vizsgáljuk, ott is jellemző ez a kettősség, hiszen „esszéizálja a tudományt, tudományossá teszi az esszét”. Szigorú értelemben azt is mondhatjuk, hogy a késői Lukács-életmű nagy darabjai, elsősorban az *Esztétika* és az *Ontológia* csak úgy lehetnek valóságosan vizsgálatunk és kritikánk tárgyai, ha ezt a műfaji paradoxont figyelembe vesszük, vagyis ha tudományos esszéként foglalkozunk gondolatiságukkal.

Ez a helyzet teszi elfogadhatóvá Poszler György nagy vállalkozását atekintetben, hogy Lukács gondolatmenetét is bevonja műfajelméleti vizsgálódásainak körébe, hiszen az esztétikában félig-meddig tájékozott olvasó is tudja, hogy Lukácsnak nincs tulajdonképpeni műfajelmélete. Filozófiai értelemben viszont mégis van: ez a *A különőség mint esztétikai kategória* című monográfiája. Ahogy a műfaj különös az egyes műhöz, műalkotáshoz és az általános művészi ághoz vagy műnemhez képest, úgy Lukácsnak ez a műve épp ezt a létmódot ragadja meg, s teremt filozófiai alapot a műfajok konkrét tárgyalásához. (Lám, a dedukció itt is tetten érhető.)

Az egyes szerzők és az egyes művek elemzése kapcsán (az esszé szabályainak megfelelően) igen sok szétszórt megjegyzése született Lukács Györgynek. Ezekből egyértelműen kiolvosható, hogy a műfaj történeti létének értelmezése sokkal rugalmasabb lehetőségeket ad a művészet egésze történetének értelmezésénél: „a műfaji törvény minden új műben folytatódik és megújul”. Poszler hozzáteszi ehhez, hogy „egy műfajnak nem egy, hanem több önmaga fogalmának megfelelő virágkora és csúcspontja is lehetséges”. Ezek pedig olyan gondolatok, amelyek az oly régóta várt, de olyan sokáig nélkülözött valódi dialektikát mutatják, így egyértelmű választ adnak a kezdeti kételkedő kérdéssorozatra: nemcsak kell, hanem szükséges is a műfajokkal foglalkozni a mai történelmi körülmények között is, hiszen a műfajok létében mi magunk is jelen vagyunk. Jelen van a mi folytatódásunk és megújításunk, a mi lehetséges és nagyon várt virágkorunk, de jelen vannak lehetséges és nagyon remélt csúcspontjaink is. Ahhoz, hogy ezek valaha is megvalósuljanak, olyan mélységgel kell elemezni mai helyzetünket, ahogyan Poszler György a műfajok elméletét elemezte. (*Gondolat*, 1988.)

RÉVÉSZ MIHÁLY

## Moldován Domokos: Magyar naiv művészek nyomában

Élénk rózsaszín törzsű fák, keskeny szalagnyi világoskék folyó, rajta fauszta-tók füzére, két oldalt a parton parányi virágokból megfestett sorok. Egy másik képen: az algyói vasútállomás, mint kis terepaszton megannyi játékszer, kisonnat, babaház. Ismét másutt: kitarulkozik egy parasztudvar. Sokszoknyás asszonyok, színes ruhás lányok, lajbis-fehéringes legények törik a kukoricát, húzzák a vizet, ropják a táncot, egy lovas kocsi pedig a perspektíva törvényszerűségeinek ellentmondva, mintha a kerítésből jönne elő...

Naiv festmények sorakoznak egy könyvben. Naiv művészek alkotásai. Moldován Domokos a hatvanas évek közepétől szegődött a naiv művészek nyomába. Néprajzi gyűjtőként, felfedezőként, nyomozóként és filmesként járta be ezt a világot. Gyűjteményéből előbb egy múzeumot alapított Kecskeméten (Naiv Művészek Múzeuma 1976-tól), most pedig az évek során dossziéiban fölhalmozott dokumentumaiból ad közre egy csokrot.

Sokféle vélemény ismeretes a naivokról. Az ösztönös rácsodálkozása: szépek! Az elutasító fensősége: dilettánsok! Néhány megszállotté: hiszen mindez az avant-